

Anadilde Eğitim: Dünyada Yaygın Uygulama Modelleri

ZAFER ÇELİK

- Dünyada anadilde eğitimle ilgili ne tür uygulamalar vardır?
- Anadilde eğitim yapılırken resmi dil ne zaman öğretilmeye başlanmaktadır?
- Yaygın olarak, yalnızca anadilde mi yoksa iki dilli mi eğitim yapılmaktadır?

1. GİRİŞ

30 Eylül 2013 tarihinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından açıklanan Demokrasi Paketinin en önemli düzenlemelerinden biri, özel okullarda Türkçe dışındaki dil ve lehçelerde (anadilde) eğitim yapılmasına imkân verilmesidir. Anadilde eğitim, uluslararası sözleşmelerde de vurgulandığı üzere bir haktır. Türkiye’de şimdiye kadar, anadilde eğitimin yapılıp yapılmayacağı ekseninde bir tartışma yürütüldü. Açıklanan Demokrasi Paketinden sonra artık tartışılması gereken husus, anadilde eğitim uygulamalarının nasıl olabileceğidir. Bu *Perspektif*, Türkiye’de çok az tartışılan, anadilde eğitimin nasıl gerçekleştirildiğini farklı birçok ülke örneğini kıyaslayarak sunmaktadır.

Anadilde eğitim uygulamasının hayata geçirilebilmesi için, tartışılması gereken çok önemli hususlar vardır:

- Dünyada anadilde eğitimle ilgili ne tür uygulamalar vardır?
- Resmi dil ne zaman öğretilmeye başlanmalıdır?
- Yalnızca anadilde mi eğitim yapılmalı yoksa iki dilli eğitim mi yapılmalıdır?

Elinizdeki *Perspektif*, uluslararası örneklerden hareketle bu tartışmalara katkı yapmak amacıyla.

Önümüzdeki günlerde, bu konuyu çok daha kapsamlı bir şekilde ele alan bir *SETA Analiz* yayımlanacaktır.

2. ANADİLDE EĞİTİM HAKKI

Birçok uluslararası sözleşme ve belge, anadilde eğitimi açıkça bir hak olarak kabul etmektedir. Sözelimi, “Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme”, “Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi”, “Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildiri” ve “Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı”, kamu okulları haricinde ailelerin taleplerine uygun bir şekilde, kendi din, ahlak ve dil eksenli kamu okullarından farklı okulların kurulmasına izin vermesi ve anadilde eğitim yapılmasını sağlaması gerektiğini belirtmektedir (Birleşmiş Milletler, 1966, 1992; Council of Europe, 1992; UNESCO, 1960).

Bu belgeler, anadilde eğitimi öncelikle bir hak olarak tanımlamakta ve devletin anadilde eğitimi sağlaması için gerekli tedbirleri alması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, bu belgeler; yapılacak eğitimin isteğe bağlı olmasını, ulusal topluluğun kültür ve dilini anlamaktan ve topluluk etkinliklerine katılmaktan

ZAFER ÇELİK

Zafer Çelik, Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Sosyoloji Bölümünden mezun oldu. Yüksek Lisansını, aynı bölümde, doktorasını Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde tamamladı. Chemnitz Teknoloji Üniversitesi’nde ve Berlin Humboldt Üniversitesi’nde misafir araştırmacı olarak bulundu. ODTÜ’de araştırma görevlisi ve Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)’nda öğretmen olarak çalışan Çelik, MEB’de bir süre grup başkanı olarak görev yaptı. Halen, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyoloji bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

alıkoyacak veya ulusal egemenliğe zarar verecek şekilde olmamasını şart koşmaktadır (Council of Europe, 1992; UNESCO, 1960).

3. ANADİLDE EĞİTİM MODELLERİ

Birden fazla resmi dilin olduğu ve resmi dil/ler hariçinde farklı dillerin konuşulduğu ülkelerde, anadilde eğitimin nasıl yapılacağı oldukça önemli bir meseledir. Anadilde eğitimin nasıl ele alındığı ve yapıldığı, ülkelere göre farklılaşmaktadır. Ülke örnekleri incelendiğinde anadilde eğitim farklı okul türleri (kamu, kamu destekli özel okul, özel okul) ve farklı öğretim biçimleri (eğitim dili olarak anadil, iki dilli eğitim, seçmeli ders olarak anadil) ile gerçekleştirilmektedir. Bazı ülkelerde birden fazla okul türü ve öğretim biçimi aynı anda uygulanmaktadır. Aşağıda farklı okul türleri ekseninde anadilde eğitimin nasıl gerçekleştirileceği tartışılacaktır.

3.1. Kamu Okullarında Anadilde Eğitim

Birden fazla resmi dilin olduğu ya da bir dile yasal bir statü verilen ülkelerde anadil eğitimi doğrudan kamu okullarında yapılmaktadır. Avrupadaki birden fazla resmi dile sahip ülkeler olan Belçika, İsviçre ve Finlandiyada belirli bir dilin konuşulduğu bölgelerde, doğrudan anadilde eğitim yapılmaktadır. Örneğin, Belçika'da farklı dilsel bölgelerde her bölge kendi dilinde ve diğer resmi dillerde eğitimi kamu okullarında sunmaktadır. Benzer bir şekilde Finlandiya'da İsveçlilerin yoğun olarak yaşadığı bölgede İsveççe eğitim yapılmaktadır. Dört resmi dil ve 26 Kantondan oluşan İsviçre'de, her Kanton kendi resmi dil/lerinde eğitim yapmaktadır. Çok dilli küçük bir ülke olan Lüksemburg'da ise anadilde eğitim okul hayatı boyunca çok dilli olarak yapılmaktadır: Lüksemburgçaya ilaveten, Almanca ve Fransızca gibi diller kamu okullarında zaman içinde öğretilmekte, dersler bu üç dilde gerçekleştirilmektedir (Eurypedia, 2013).

Çin, Rusya ve Hindistan gibi hem coğrafi olarak oldukça büyük hem de çok farklı etnik/ulusal unsurların yaşadığı ve bu farklı etnik/ulusal unsurların dillerini öğrenmesinin ve kullanmasının anayasal/yasal güvence altına alındığı ülkelerde, her topluluk kamu

okullarında kendi dilinde eğitim hakkına sahiptir. Çin, Hindistan ve Rusya'da azınlık diline ilaveten resmi diller olan Çince, Rusça, Hintçe ve İngilizce dillerini öğrenmek yasal güvence altındadır (Pandharipande, 2002; Rong, 2007; Zamyatin, 2012).

Birden fazla özerk bölgenin olduğu, farklı bölgesel dillerin konuşulduğu ve yasal olarak bu dillerin tanımlandığı İspanya'da anadilde eğitim uygulamaları oldukça çeşitlidir. İspanya'nın özerk bölgelerinde resmi dilde ya da eş-resmi dilde eğitim yapılmaktadır. İspanya'da her özerk bölgede birden fazla model aynı anda uygulanabilmektedir: İspanyolcanın eğitim dili olduğu ve öğretildiği model; iki dilli model; İspanyolcanın eğitim dili olduğu fakat diğer dilin de öğretildiği model; özerk bölgenin dilinin eğitim dili olduğu model. Birden fazla dilin konuşulduğu İspanya'da herkesin İspanyolca öğrenmesi ise esastır (Eurypedia, 2013).

Kanada'nın resmi dili İngilizce ve Fransızca olduğundan bu iki dilde eğitim sadece bir dilin yoğun olarak konuşulduğu bölgelerde değil herkese sunulmaktadır. Fransızca kökenli bir aile çocuğunun İngilizce eğitim almasını istediğinde ya da tam tersi durumda bu imkân, kamu okullarında öğrencilere sunulmaktadır. Ayrıca, Kanada'da, kamu okullarında yeterli talep olduğu takdirde farklı dillerde iki dilli eğitim yapılabilir. Bu çerçevede Ukraynaca, Almanca ve İbraniçe eğitim dili olarak kullanılmaktadır (Burnaby, 2006).

Ülke örnekleri incelendiğinde bazı ülkelerde, kimi dillerde eğitim hakkı tanınırken, kimi dillerde ise bu hak kamu okullarında kısıtlanmaktadır. Örneğin, İsveç'te özel statüye sahip olan Samiler kamu okullarında kendi dillerinde ve müfredatlarında eğitim yapabilmektedirler. Ancak İsveçli Finliler ile Meankeliler kamu okullarında kendi dillerinde eğitim yapmamaktadırlar (Laino, 2001). İtalya'da ise Slovence ve Ladin dili eğitim dili olarak kullanılırken, Arnavutça eğitim dili olarak kullanılmamaktadır (Belluscio, 2010; Eurypedia, 2013).

3.2. Kamu Kaynakları ile Desteklenen Özel Okullar

Bölgesel ve azınlık dilinin anayasal olarak resmi dil statüsüne sahip olmadığı ülkelerde, kamu tarafından desteklenen özel okullarda anadilde eğitim yapılması

sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Bu uygulamada, anadilde eğitim özel okullarda yapılmakta, ancak bu okullar kamu kaynakları ile finanse edilmektedir. Bu uygulamanın olduğu her ülkede kamu kaynaklarının bu okulları ne ölçüde desteklediği hususu ise, farklılaşmaktadır. Bu okullarda eğitim ya anadilde ya da iki dilli olarak gerçekleştirilmektedir. Örneğin, Almanya'da bazı eyaletlerde Danca, Sorbca ve Frizcede (Eurypedia, 2013); Fransa'da Occitan, Breton ve Bask dilleri ile Almancada (örn. Berthoumieux, 1998); Hollanda'da Frizcede (Ytsma, 2007); İsveç'te ise Fin, Meankeli ve Sami dilinde (Laino, 2001) eğitim yapan kamu destekli özel okullar vardır.

3.3. Özel Okullar

Kamu ya da kamu destekli olarak anadil eğitimin sunulduğu ülkelerde doğal olarak özel okullarda da anadil eğitimi sunulmaktadır. Birçok ülkede bulunan ve devletten kaynak almayan bu özel okullar çok daha esnek bir yapıya sahiptirler. Örneğin İsviçre'de alternatif özel okullara imkân tanınmakta ve farklı dil ve dinden gelenler, özel okul açabilmektedir. Bu okullar belirli bir akademik niteliği taşımaları kaydıyla istediği türden eğitim verebilmektedir (Eurypedia, 2013).

4. ANADİLDE EĞİTİM UYGULAMALARINDAKİ GENEL EĞİMLER

Anadilde eğitim uygulaması, ister kamu okullarından ister kamu destekli özel okullarda olsun, bir uygulama olarak ilk sınıflarda yoğun bir şekilde gerçekleşirken, ikinci ya da üçüncü sınıftan sonra resmi dil de öğretilmektedir. Ortaokul düzeyine geldikçe, eğitim iki dilli olarak gerçekleşmektedir. Derslerin bir kısmı resmi dilde diğer kısmı ise anadilde gerçekleştirilmektedir. Sınıf düzeyi yükseldikçe, anadilin müfredattaki etkisi azalmaktadır. Lise düzeyine geldiğinde anadilde eğitim genellikle yapılmamaktadır. Çin, Hindistan, Rusya, Fransa, Hollanda, İsveç gibi birçok ülkede lise düzeyinde öğrenim, resmi dile dönmektedir. Bu, söz konusu ülkelerdeki yasal düzenlemelerden kaynaklanan bir sorun değildir sadece. Lise düzeyinde resmi dilde eğitim toplumsal talep olarak da ortaya çıkmaktadır.

Bunun en temel nedenlerinden birisi resmi veya hâkim dilin iyi öğrenilmemesinin, anadil topluluğunun iş, ekonomi ve siyasal yaşamın merkezinden uzaklaşmasına ve başka dezavantajlara neden olabilmesidir.

Azınlık/bölgesel/etnik grubun diline özel statü verilmeyen ülkelerde yaygın bir uygulama ise anadilde eğitim yapan okulların kamu kaynakları ile finanse edilmesidir. Avrupadaki birçok ülkede bu uygulama takip edilmektedir. Bu model, maddi durumu yetersiz olan ama çocuğunun anadilinde eğitim almasını isteyen ailelere imkân sunmaktadır. Buna ilaveten, bu okullar devlet tarafından finanse edildiğinden, devlete karşı akademik nitelik konusunda, daha hesap verebilirler.

Anadilde eğitim bir hak olduğu kadar resmi dilin öğrenimi de ulus-devletin egemenliğini ve toplumsal bütünlüğü korumak için bir önkoşuldur. Etnik/ulusal ya da bölgesel dil öğretilirken, resmi dil de mutlaka öğretilmektedir. Uluslararası sözleşmelerde, ulusal egemenliği ve toplumsal bütünlüğü korumak adına ulusal resmi dilin de mutlaka öğretilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

30 Eylül 2013 tarihinden itibaren, yeni demokratik kazanımlar elde eden ve bu çerçevede özel okullarda anadil eğitimi verilmesinin yolunu açan Türkiye, pratik bir sorun olarak anadilde eğitimin nasıl uygulanacağını çözmek durumundadır. Önümüzde cevaplanması gereken uygulamaya yönelik birçok soru bulunmaktadır:

- Eğitim tamamen anadilde mi yoksa iki dilli mi yapılacak?
- Hangi sınıf düzeyinde ve derslerde anadilde eğitim yapılacaktır?
- Resmi dil ile eğitim ne zaman başlayacaktır?
- Resmi dilin anadil eğitimi içindeki önemi ne kadar olacaktır?

Öncelikli olarak bu sorulara cevap verilmesi gerekmektedir. Daha da önemlisi, artık anadilde eğitim verecek öğretmenlerin yetiştirilmesi ve istihdamı, müfredatı, ders kitapları ve öğretim materyalleri gibi hususların dikkatlice ele alınması gerekmektedir. Bu *Perspektifte*

ortaya konan dünya örnekleri, Türkiye’de uygulanacak olan anadilde eğitime ilişkin önemli bir kavramsal ve pratik zemin oluşturma potansiyeline sahiptir.

Bu çerçevede üç husus öne çıkmaktadır:

1. İlköğretimin ilk yıllarında yalnızca anadilde eğitim yapılırken, ikinci ya da üçüncü sınıftan itibaren haftada 2-3 saat resmi dil eğitimi başlamakta-
dır. Sınıf düzeyi ilerledikçe resmi dilin müfredat-
taki etkisi artmaktadır.

2. Anadilde eğitimi sağlayacak olan özel okullara ya da belirli bir gelir düzeyinin altındaki velilere kamu desteği hususu tartışılmalıdır.
3. Bir hak olan anadilde eğitim yapılırken, resmi dil de mutlaka öğretilmelidir. Uluslararası sözleşmelerde de vurgulandığı üzere bu hak, ulusal bütünlüğü ve toplumsal birlikteliği geliştirmek üzere kullanılmamalıdır.

KAYNAKLAR

- Belluscio, G.(2010). *Regional dossier: The Albanian language in education in Italy*. Fryslan: Mercator.
- Berthoumieux, M. ve Willemsma A. (1998). *Occitan: The Occitan language in education in France*. Fryslan: Mercator.
- Birleşmiş Milletler. (1966). Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin Onaylanması Hakkında Karar. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin134.pdf
- Birleşmiş Milletler. (1992). Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities. <http://www2.ohchr.org/english/law/minorities.htm>
- Burnaby, B. (2006). Language policy and education in Canada. S. May ve N. Hornberger (Eds.), *Encyclopedia of language and education*, içinde (ss. 331-341). New York: Springer.
- Council of Europe. (1992). European Charter for Regional or Minority Languages. <http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/148.htm>
- Eurypedia. (2013). *European encyclopedia on national education systems*. https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Main_Page

- Laino, J. (2001). *Meänkieli and Sweden Finnish: The Finnic languages in education in Sweden*. Fryslan: Mercator.
- Pandharipande, R.V. (2002). Minority matters: Issues in minority languages in India. *International Journal on Multicultural Societies*, 4 (2), 1-30.
- Rong, M. (2007). Bilingual education for China’s ethnic minorities. *Chinese Education and Society*, 40 (2), 9-25.
- UNESCO. (1960). Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme. http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/Books/khuku/egitim_hakki/egitim_hakki_egitimde_ayrimciliga_karsi_sozlesme.pdf
- Ytsma, J. (2007). *Frisian: The Frisian language in education in the Netherlands*. Fryslan: Mercator.
- Zamyatin, K. (2012). The education reform in Russia and its impact on teaching of the minority languages: an effect of nation-building? *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 11 (1), 17-47.

